

Kételyek és megerősítések a segítő könyvtár létjogosultságáról

BARTOS Éva

A most olvasható írás az MKE 49. vándorgyűlésének (Miskolc, 2017. június 5–7.) Társadalomtudományi Szekciójában Az élet minősége és a könyvtárak: a biblioterápiától a plágiumkeresésig című szekcióprogramban elhangzott előadás szerkesztett változata. A szekcióprogram előadói egyrészt a humán szolgáltatások kiterjesztésének elméletével és gyakorlatával foglalkoztak, másrészt a közgyűjtemények információtechnikai újdonságait elemezték.

A magyar könyvtári rendszer és a szakmáról való gondolkodás az utóbbi évtizedekben rendkívül nagy változásokon ment keresztül. Mind az intézmények, mind a benne dolgozó szakemberek iránti elvárások jelentősen kibővültek, minőségileg megváltoztak. A társadalom egészéért és egyes tagjaiért érzett felelősség, az életminőség jobbításáért megtehető és megteendő segítségnyújtás szükségessége folyamatos, komoly kihívásként volt és van jelen a magyarországi könyvtárpolitikában. Erről szeretnék egy rövid és merőben szubjektív fejlődéstörténeti áttekintést adni.

Ahogy elkezdődött...

A magyar könyvtárügy és könyvtári rendszer újra- és újjászervezésének mindennapos gondjai és feladatai

közepette – a „nevelő könyvtár” eszményének nevében, a könyvtárosi felelősségérzet alapján – a fiatal nemzedék tanulási támogatása esélykiegyenlítési céllal, azaz a „gyerekek és fiatalok művelődési hátrányának mérséklése” volt az első említésre méltó „túlterjeszkedés” a szigorúan vett könyvtárosi feladatokon. Az ideológiai korlátok szükségessége kevés teret engedett bármilyen beavatkozásnak, mégis úgy emlékszünk erre az időszakra, hogy a könyvtárakban folyó gyakorlatnak és a háttérben az olvasáskutatói műhelymunkáknak köszönhetően az olvasás fontosságának felismerése nyomán lényeges tevékenységek zajlottak: olvasómozgalom, könyvtári kísérletek, felmérések az olvasásfejlesztés, egyéni ízlésformálás, a kortárs irodalom megkedveltetése érdekében, valamint az ifjúsági olvasótábori mozgalom, egy új

szemléletű, új értékrendet valló közösség megerősítésének igényével.

Az aggodalom és a kételyek az irányítási oldalon mutatkoztak: nehogy az emberek gondolkodását, felfogását, tisztán látását megzavaró eszmék, gondolatok lopakodjanak be a könyvtáron keresztül az emberek fejébe...

Az idő múlásával a „szolgáltató könyvtár” eszményének fokozatos elterjedése átalakította az „olvasókkal való bánásmód” kereteit. A könyvtárak célirányos átrendezése, az új állomány-kihelyezési elvek és gyakorlat, a szolgáltatás-központú könyvtárosi szemléletmód részben megnövelte a távolságot könyvtáros és használó között, ugyanakkor nagyobb ráhatást biztosított a használói rétegekre, csoportokra, új perspektívákat teremtett.

A figyelem a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, rétegek nehézségeire irányult: részben a nyugatról beáramló könyvtári szakirodalom megismerése révén és a könyvtárosi kezdeményezőkedv és érdeklődés alapján, részben pedig az egyre több társadalmi ellentmondást feltáró szociológia vizsgálati eredményeinek hatása révén. A szakmára mérvadó IFLA Irányelvek (1987) is ezt az irányt erősítették.

A könyvtárak szociális funkciójának a gyakorlása a valóságban az intézményi anyagi és infrastrukturális feltételek, valamint a munkatársi szociális érzékenység szakmai oldalának kimunkálása *nélkül* bontakozott ki, ötletszerűen, az igények konkrét, tényleges meglétének feltárása nélkül, sok esetben erőn felül vállalt többlet terhekkkel, de a feltétlen segíteni akarástól vezérelve.

Aggodalom és kétely ebben az időszakban inkább a könyvtárosok oldaláról mutatkozott. Egy idő után belefáradtak, belefásultak a megfelelő finanszírozás, munkaeszközök- és munkakörülmények nélküli feladat ellátásába. Ráadásul egyre szélesedett és gyarapodott a hátrányos helyzetűnek mondhatók köre, erős eltolódást mutatva a deviancia irányába. A nyomasztó teher alatt tehetetlennek, eszköztelennek érezték magukat, a számukra szükséges tartalmi-módszertani segítségnyújtás pedig még épp csak elindult. A problémának pusztán könyvtári környezetben való kezelésére és megoldására a szakma már nem volt képes.

A rendszerváltást követő időszak

A rendszerváltást követően érzékeltük a társadalmi feltételrendszer megváltozásának befolyásoló hatását:

- a demokratizálódási és polgárosodási tendenciák erősödését;
- a jogszabályi környezet általános változásait, a nemzetközi és hazai keretdokumentumok alapvetéseit (ENSZ, UNESCO, IFLA; Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998.évi XXVI. tv.; Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003.évi CXXV. törvény);
- az állami egészségügyi, szociális és foglalkoztatási ellátórendszerek kiépülését;
- sorban alakultak az esélyegyenlőséggel foglalkozó társadalmi és civil szervezetek, valamint korábban ismeretlen, ún. segítő szakmák jöttek létre, együttműködésre alkalmas partnerkapcsolatok kiépítésének lehetősége teremtődött meg a könyvtárak számára;
- az IKT fejlődése új távlatokat nyitott a könyvtárak előtt is.

A könyvtárszakmai feltételrendszer megváltozása következtében is újabb „megerősítések” érkeztek, úgy mint

- a fejlesztést és fenntartást lehetővé tevő 1997.évi CXL. törvény és követő rendeletei, valamint a fejlesztési projektekhez rendelt források;
- a magyar könyvtárügy stratégiai terve, mely a 2003–2007 közötti időszakra tartalmazta többek között a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására megfogalmazott koncepciót és cselekvési programot;
- megszületett az MKE kezdeményezésére a Magyar Könyvtárosság Etikai Kódexe, mely az elemi magatartási normákat tekintette át és foglalta rendszerbe;
- a korábbi keserves tapasztalatokból való okulás eredményeként új, követendő munkastílus szükségességét éreztük: a különböző szinteken megvalósított *partnerség formájában*, ezt a minőségbiztosítás, minőségmenedzsment követelményei között ismertük meg;
- az OKM Országos Könyvtárfejlesztési Stratégia, a *PORTÁL-program 2008–2013* által megfogalmazott jövőkép szerint: „*A könyvtári rendszer egésze alkalmas a nyilvánosságra hozott információknak, felhalmozott tudásnak, valamint műveltségnek a mindenki számára, a lakóhelytől és településtípustól független, egyenlő esélyű hozzáférhetővé tételére, elősegítve ezzel a különböző területek versenyképességét, növelve az esélyegyenlőséget, és segítve a leszakadó térségek és csoportok felzárkózását.*”

Ebből a komplex jövőképből egy professzionális, nagyon szakszerű és „hivatalos”, távolságtartó könyvtár elképzelése semmiképpen nem következhetett, ennek a jövőképnek a kialakítása, felépítése mély társadalmi elkötelezettséget kívánt és kíván a mai napig is az intézményrendszerrel és a benne dolgozó szakemberektől. Az új időszakban kialakuló *segítő könyvtár intézménye már az egész társadalom életminősége javításáért hivatott dolgozni* egy megfelelő feltételekkel bíró intézményi struktúra alapján, új könyvtárosképző és továbbképző rendszerben szakmailag és emberileg felkészített szakember gárdával.

Jó tanulság volt számunkra ebből a szempontból a fogyatékossgal élő könyvtárhasználók ellátásának „esete”: hosszú ideig csupán figyelmességgel, bátorítással tudtuk támogatni őket a könyvtárban, mivel eszközökkel, speciális szolgáltatásokkal, akadálymentes környezettel nem, vagy csak alig rendelkezünk. Ám a 2003–2010 közötti időszakban a pályázati lehetőségek kihasználásával sikerült nagyot előre lépünk az ellátásukban. Törekvéseinkben ekkor a segítő személyek helyett igyekeztünk inkább az objektív szakmai, technológiai támogatásra tenni a hangsúlyt, azt érezvén igazán professzionális megoldásnak. 2010-ben, mikor megkérdeztük a fogyatékos személyeket, mi a véleményük a könyvtárról mint intézményről, akkor meglepődve tapasztaltuk, hogy a könyvtári ellátásról való véleményüket változatlanul a legnagyobb mértékben a könyvtárosok viselkedése és hozzájuk való viszonya befolyásolta. Vagyis mondhatjuk, hogy a szakmai korszerűsítéssel együtt is kulcskérdés maradt számunkra a személyes segítségnyújtás a könyvtárhasználat folyamatában.

Az intézményi, valamint a könyvtáros szakmai funkciók folyamatos bővülésének értelmezési modelljét valahogy így lehetne tehát vázolni:

Könyvtár : információs központ → kommunikációs központ, közösségi színtér (dolgozószoba, tanulószoba, agóra, találkozási pont, menedék) stb. → tanácsadó hely (szakmai, emberi)

Könyvtáros: szakszerű információközvetítő → közösségépítő, közösségszervező → személyiségépítő, támogató, meghallgató, együttérző, tanácsadó

A változásokhoz való alkalmazkodás tanulási folyamatában nagy szerepe volt az európai uniós csatlakozás folyamatában megismert kulturális és közösségi elveknek és gyakorlatnak is. Mivel a csatlakozási

idő elég hosszú, mintegy másfél évtizedes jegyesség volt, témánk szempontjából igen sok tanulsággal járt A csatlakozást követő megerősítéseket már az Európai Unió és országai szolgáltatották számunkra. Már a társult tagsági időszakban – az Európai Bizottság által kezdeményezett és támogatott projektekbe való bekapcsolódás során – sok új fogalommal, másfajta szemlélet- és gondolkodásmóddal találkoztunk.

- 👉 Először is a projektek elméleti alapjainak leírásában mindenütt szembetaláltuk magunkat a *közjó* fogalmával, mely egyrészt azoknak a céloknak az összessége, amelyeknek megvalósítására egy közösség tagjai közösen törekednek és együtt érik el közös munkával. Másrészt a közjó azon társadalmi feltételek összessége, amelyek segítik a személyiség teljes kibontakozását. Magában foglalja azokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, a családok, a társulások teljesebben és könnyebben elérhetik céljukat.
- 👉 Megtapasztaltuk, hogy az európai gondolkodásmód középpontjában a közjó mellett egy kimondottan pragmatikus célkitűzés, a *versenyképesség* fokozása, az USA-val való verseny megnyerésének feltétlen elősegítése (Európa 2010, Európa 2020) köszön vissza lépten-nyomon.
- 👉 Az EU-s projektek bizonyították számunkra, hogy a nyilvános könyvtárak kimondottan alkalmasak ezen célok – közjó és versenyképesség – megvalósításának egyidejű segítésére: pl. a PULMAN-projekt a hátrányos helyzetűek esélyegyenlősítése érdekében történő közös cél és tevékenység szükségességét fogalmazta meg; a CALIMERA-projekt pedig arra irányította a figyelmet, hogy a közgyűjtemények együttes, közös tevékenységekkel sokkal hatékonyabban lássák el feladatukat.
- 👉 Az új célok és tevékenységek nem csak az intézmények számára hoztak új tanulságokat. Az európai könyvtárosok és könyvtári szakemberek újfajta kompetenciáinak és tulajdonságainak, személyiségjegyeinek újrafogalmazására is igény mutatkozott (LIS Euroguide), melynek birtokában valóban alkalmasakká válnak e funkciók és feladatok ellátására. Mivel időközben magunk is a könyvtáros életpálya-modell kidolgozásán kezdünk gondolkodni, szükségessé vált a kompetencia alapú minősítési rendszerrel való ismerkedés számunkra. Tanulságát ennek is levonhattuk: a szakmai kompetenciák és a személyes, emberi tulajdonságok egyformán fontosak a pályán.
- 👉 Követelményként szembesülhettünk azzal az elvárással, hogy a könyvtáraknak és könyvtárosoknak

új helyzetekben, új szerepekben való helytállásra kell felkészülniük:

- az életen át tartó tanulás iskolarendszeren kívüli megvalósításában és a foglalkoztathatóság érdekében részt kell venniük a használóképzés és más felnőttképzési programok lebonyolításában, a digitális irni-olvasni tudás elsajátításának támogatásában, az infokommunikációs eszközök használatának segítésében,
- a személyiség kiteljesítése, esélyteremtés, esélyegyenlőség biztosításában pl. a könyvtárak biztosítani kívánják, hogy a fogyatékossgal élő személyek másokhoz hasonlóan tájékozódási, tanulási, szórakozási, szabadidő eltöltési igényeiket kielégíthessék intézményeikben. Ehhez szükséges eszközeik: akadálymentesítés, speciális állomány, speciális eszközpark, támogató, empatikus könyvtárosi magatartás.
- praktikus tanácsadás: álláskeresés, szakmai továbbképzési- és átképzési lehetőségek keresése, pályázatírás, önéletrajz készítés, az aktív állampolgári szerepvállalás támogatása érdekében
- veszélyeztetett gyerekek, családok, egyének személyes problémái megoldásának segítését kell vállalniuk sokféle – könyvtáros számára magától értetődően alkalmazható – eszköz és módszer bevetésével. Pl. biblioterápiás foglalkozások tartásával a különböző korú, élethelyzetű gyerekek, felnőttek, idősek körében – az egészséges személyiségfejlődés, vagy éppen a mentális képességek megtartásának támogatására a boldogság megteremtése érdekében. (Szerencsére négy évtized alatt eljutottunk itthon is a biblioterápia jelentőségének és lehetőségeinek a felismeréséhez, erről kedves kollégáim részletesen fognak szólni.)*

És szinte észrevétlenül mindjobban a figyelem előterébe került a boldogság fogalma, az a pozitív érzelmekkel jellemezhető mentális állapot, amely a megelégedettségtől az egészen intenzív örömezésig terjedhet. Az ENSZ évenkénti boldogság-felmérésének célja alapvetően az, hogy felhívja a kormányok és politikai döntéshozók figyelmét arra, hogy ne csak a gazdasági növekedésre, hanem az emberek jóléti szintjének emelésére koncentráljanak, mivel egyéni szinten a boldogság a mentális és fizikai egészséghez,

a biztos családi háttérhez köthető leginkább.

A világ többi országában használatos GDP-mérőszám helyett a Bhután királyság, mely 2013-ban meglepetésre a legboldogabb államok között szerepelt, megalkotta a bruttó nemzeti boldogság kifejezést. A GDP ugyanis szerintük „nem tartja számon többek között [...] a költészet szépségét, a házasságok erősségét vagy a nyilvános viták színvonalát. A GDP mindent mér [...], kivéve azt, amiért érdemes élni.”

Végül: európai horizontunkat még tovább tágítva, elmélkedve az emberiség, benne szakmánk múltjáról és jövőjéről, feladatairól és lehetőségeiről, vegyük figyelembe, amit egyes társadalomfilozófiai nézetek, felfogások sugalmaznak számunkra. *László Ervin* tudományfilozófus, író hosszú ideje számtalan művében új és jobb gondolkodásmódra serkenti az emberiséget, mondván: fogyasztóként és termelőként, polgárként és aktivistaként – de akár olyan személyként is, akinek az élettel kapcsolatos értékrendje és életmódja hatással van másokra – mindannyian hozzáfoghatunk, hogy új módon gondolkodjunk, mely talán döntő hatást tud gyakorolni a világra. A pszichológus *Vidovszky Gábor* is figyelmeztet és aggódik, hiszen szemtanúi lehetünk, hogy a valaha volt *hagyományelvű közösségeket*, melyek a hagyományok tisztelésén és azok állandóságán alapultak, néhány évszázada a *teljesítményelvű közösségek* váltották fel. A teljesítményelvűség pedig ma már nemcsak előnyt, hanem veszélyt is jelent az emberiség jövője szempontjából, amiatt, hogy a civilizáció technikai része sokkal gyorsabban fejlődik, mint a civilizáció emberi oldala. A biztonságos jövőt pedig csak a humánelvű közösség általánossá válása biztosíthatja. A humanizálódás elősegítése tehát minden ember, minden közösség, minden szakma, minden intézmény érdeke és feladata. Lesz dolgunk a jövőben is!

Irodalom

BARTOS Éva: Előterében a könyvtár tanácsadó szerepe = Könyvtáros, 1983. 8. sz. 444–448. p.

BARTOS Éva: A hátrányos helyzet közművelődési, elsősorban könyvtári vonatkozásai. In: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Szerk. Csapó Edit. Budapest, Múzsák, 1984. 57–86. p.

* A szekcióban elhangzott előadások, amelyekre a szerző utalt: HORVÁTH Judit: Új kihívások és lehetőségek a könyvtárosok mentálhigiénés tevékenységében; GULYÁS Enikő: A fejlesztő biblioterápia módszerének bővítése IKT-eszközökkel; PETROVSZKI Mária: A fejlesztő biblioterápia mint könyvtári szolgáltatás a mentális jól-lét megőrzésében.

- BARTOS Éva: Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 5. sz. 3–8. p. – <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00029/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> [2017. aug. 7.]
- BARTOS Éva: Esélyek és hátrányok a könyvtári ellátásban. In: Hangoskönyvtárak Magyarországon: tapasztalatok, problémák, megoldások. Konferencia a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár Hangos-könyvtárában, Szeged, 2003. október 13–14. Szeged, Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, 2003. 3 db CD
- BARTOS Éva: Koncepció a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. „A könyvtári terület stratégiai célkitűzései 2002–2007” Felkészülés az Európai Unió csatlakozására című fejezetnek altémája = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 8. sz. 10–21. p. <http://docplayer.hu/38662048-Konyvtari-intezet-konyv-konyvtar-konyvtaros.html> [2017. aug. 7.]
- Esélyteremtés könyvtári eszközökkel. Európai elvek és tapasztalatok. Szerk. Bartos Éva. Kiad. a Könyvtári Intézet, Budapest, 2005. 104 p. (EuroTéka sorozat)
- BARTOS Éva: Megkérdeztük a fogyatékos személyeket: mi a véleményük a könyvtárról? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 3. sz. 10–15. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00199/pdf/EPA01367_3K_2012_03_10-15.pdf [2017. aug. 7.]
- BARTOS Éva: Bővülő könyvtáros kompetenciák = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2014. 3. sz. 98–103.p. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/371/351> [2017. aug. 7.]
- LÁSZLÓ Ervin: Meg tudod változtatni a világot. Budapest, Magyar Könyvklub, 2002. 110 p.
- VIDOVSKY Gábor: Örömléning. Gyakorlati tanácsok, hogy azzá válhass, aki lenni szeretnél. [Budapest], Pilis-Print Kiadó, 2009. 192 p.

Beérkezett: 2017. augusztus 7.

ELŐZETES A KÖVETKEZŐ SZÁMBÓL

Új sorozat indul a Könyvtári Figyelőben az elektronikus tanulásról

„Az e-learning és a könyvtárak” címmel új sorozat indul a Könyvtári Figyelőben. Bánkeszi Katalin sorozatszerkesztő bevezetőjéből idézzük: „...célunk, hogy átfogó képet adjunk az elektronikus tanulásról/ tanításról. Az általános fogalmakon túl bemutatjuk azokat az alapvető elméleti ismereteket, amelyek segítségével a könyvtárban dolgozó szakemberek megismerkedhetnek az elektronikus tanulással, a digitális tananyaggal, és ezek optimális használatával.

A sorozatban terveink szerint a következő témákról írunk:

- az elektronikus tanulás, avagy gondolatok az e-learning világról
- miért e-learning (meghatározások, rendszerelemek, előnyök, hátrányok, az e-tanulás pszichológiája)
- elektronikus oktatási környezet (fogalmak, a tanuló és a tutor munkája, a közösségi tanulás eszközei)
- elektronikus tananyag (fogalma, típusai, a hatékony tananyag jellemzői, tananyagfejlesztő rendszerek)”.

A következő számban Bánkeszi Katalin és Szepesi Judit sorozatnyitó tanulmánya olvasható az elektronikus tanulásról és az e-learning világról.

Könyvtári statisztika 2016

A Könyvtári Intézet honlapján elérhető a 2016-os könyvtári statisztika (<http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-i-konyvtarak-statisztikai-adatai>), melyben minden könyvtár, valamennyi adatában lehet tájékozódni. A legfontosabb adatok hosszú idősorait itt lehet áttekinteni: <http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-i-konyvtarak-es-iskolai-konyvtarak-statisztikai-adatai-1998-2009>.

Az elkészített TEKE-SZAKMA-fájlljai
a <http://ki.oszk.hu/content/konyvtari-statisztika-evkonyv> címen böngészhetők.

Katalist, 2017. július 28. Somogyi József tájékoztatása